

PLATON'UN PHAİDON DİYALOGUNDA ANAMNESİS KURAMI*

Vedi TEMİZKAN**

ÖZET

Bu çalışmada, Phaidon diyalogunda öne sürüldüğü haliyle anamnesis kuramını noetik ve dianoetik anamnesis arasında yapılan kavramsal ayırmadan hareketle ele almak üzere, diyalogda ifade edilen anamnesis kuramı kanıtlanmasını analiz edecek ve kanıtlamanın nasıl kurulabileceği konusunda bir öneride bulunacağız. Buradan hareketle, Phaidon diyalogunda söz konusu olan anamnesis türünün, noetik anamnesis olduğunu; bu anamnesis türünün eidoların episteme düzeyindeki bilgisini açıkladığını; noetik anamnesis edimini ise ancak bir sophos olan Sokrates'in gerçekleştirebildiğini savunacağız.

Anahtar Kelimeler: *Platon, dianoetik anamnesis, noetik anamnesis, episteme, eidos, noeta.*

(The Theory of Anamnesis in Plato's *Phaedo*)

ABSTRACT

In this study, we will analyze the argument for the theory of anamnesis available in Phaedo and propose an offer about how this argument can be outlined. Thus we will argue that the kind of anamnesis that is in question in the dialogue Phaedo is noetic anamnesis; that this kind of anamnesis explains the knowledge of eidos in the level of episteme; and that this anamnesis act can be realized only by the sophos Socrates.

Keywords: *Plato, dianoetic anamnesis, noetic anamnesis, episteme, eidos, noeta.*

* Bu çalışma, "Platon'un Felsefesinde Ruhun Doğası ve İşlevleri Üzerine Bir İnceleme" başlıklı doktora tezinden derlenmiştir.

** Tunceli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü öğretim elemanı veditemizkan@hotmail.com

Anamnesis kuramı, yani öğrenmenin (*mathesis*) *anamnesis* (anımsama) olduğu tezi üzerine son yıllarda yapılan çalışmalarda, iki sorunun öne çıktığı görülmektedir. Bunlar, *anamnesis* kuramının ne tür bilgilerin edinilmesini açıkladığı ve kimlerin *anamnesis* ediminde bulunduğu sorularıdır. Bu soruları ele alan yorumcular kendi aralarında iki kampa ayrılmaktadır. İlk kamptaki yorumcular arasında, Ackrill, Gallop, Gulley ve Bluck sayılabilir. Bunlar, *anamnesis* kuramının özellikle *Phaidon* diyalogunda, gündelik bilgilerimizde kullandığımız bazı soyut kavramları nasıl edindiğimizi açıkladığını, dolayısıyla her insanın, bir düzeye kadar *anamnesis* ediminde bulunduğunu düşünmektedirler. Diğer kamptaki yorumcular arasında Scott ve Bedu-Addo¹ sayılabilir. Bunlar, *anamnesis* kuramının, sadece üst düzey bir bilginin, *formların episteme* düzeyindeki bilgisinin nasıl edinildiğini açıkladığını, bu yüzden de ancak filozofların *anamnesis* ediminde bulunabildiğini düşünmektedirler.²

Bu sorunu ele almak üzere çalışmamızda, Dorter'in yaptığı³ şu kavramsal ayırmadan hareket edeceğiz: Diyaloglarda *dianoetik anamnesis* ve *noetik anamnesis* olarak adlandırılabilir iki farklı *anamnesis* türü⁴ vardır. Bunlar, temelde iki farklı öğrenme ve bilgi düzeyini açıklamaya yöneliktir. *Dianoetik anamnesis*, *pistis* aşamasına⁵ erişmiş, yani bir dili ve onun genel kavramlarını öğrenmiş olan birinin, araştırmaya başlaması ve bunun sonucunda doğru kanılar (*ortha doksa*) edinmesini açıklamaktadır. *Dianoetik*

¹ Bedu-Addo, *Phaidon*'daki *anamnesis* kanıtlamasında *epistemenin* söz konusu olduğunu düşünmekle birlikte, *anamnesis* kuramının sadece bundan ibaret olmadığını, iki farklı *anamnesis* türü var olduğunu düşünmektedir. Bu iki tür *anamnesis* konusunda bkz. Bedu-Addo, J. T., "Sense-Experience and The Argument for Recollection in Plato's Phaedo", *Phronesis* 36, 1991, s. 30-31; 51-54.

² Scott, Dominic, *Recollection and Experience*, Cambridge University Press, USA, 1995, s. 17-20; Williams, Thomas, "Two Aspect of Platonic Recollection", *Apeiron* 35, 2002, s. 131-132; ayrıca bkz. Temizkan, Veli, "Platon'un *Menon* Diyalogunda *Anamnesis* Kuramı", *Turkish Studies*, Volume 11/2 Winter 2016, 1176-1177.

³ Dorter'a göre *dianoetik anamnesis*, mantıksal ve matematiksel ilişkiler üzerinde çalışarak öğrenme kabiliyetimizdir. *Noetik anamnesis* ise *formların* bilgisini edinebilmemizle ilgilidir. Bkz. Dorter, Kenneth, "Equality, Recollection and Purification", *Phronesis*, Vol. 17, 1972, s. 200, 210.

⁴ Bu konuda bkz. Temizkan, age., s. 1177-1178.

⁵ *Devlet* diyalogunda (511 c-e) bilgi düzeyleri/zihin durumları, *eikasia*, *pistis*, *dianoia*, *noesis* olarak sınıflandırılır. Bu terimlere Türkçede sırasıyla tahmin, inanç, çıkarsama ve saf akılsal bilme olarak karşılık verilmektedir. Ancak bizce terim oldukları ve deneyim yükünün getirdiği çağrışımlardan kaçınmak için Grekçe olarak kullanılmaları daha yararlıdır. Bu terimlerin Türkçe karşılıkları konusunda bkz. Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi 2 Sofistlerden Platon'a*, 2. Baskı, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 316. Terimlerin anlamı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Haşlakoğlu, Oğuz, "Politeia Diyalogunda *Epistémé* Tasnifi ve *Dialektiké Methodos*'un Anlamı", *Felsefe Tartışmaları*, Sayı: 34., İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005.

anamnesis aşaması, *pististen* başlayıp *dianoianın* son sınırına kadar devam etmekte, matematik ve geometri de dâhil olmak üzere bütün bilimlerin öğrenilmesi sürecini kapsamaktadır. *Dianoetik anamnesis* düzeyindeki bir insanın en temel özelliği, tekil duyulur nesnelere gerçek varlıklar olarak görmesidir. Buna karşın *noetik anamnesis*, daha özel anlamda bir bilginin, *eidosların* (*idealar*) *episteme* düzeyindeki bilgisinin nasıl öğrenildiğini açıklamaya yöneliktir. *Noetik anamnesis* edimi, bilimlerin temel terimleri ve ilk öncüllerinin, genel olarak da varlığın ilk ilkelerinin nasıl bir zorunluluğa dayandıklarının görülmesini mümkün kılmaktadır. Uzun ve zahmetli çabalardan sonra gerçekleştirilebilen bu *anamnesis* edimi, *eidosları* temaşa etmeyi (*noesis*) sağlamaktadır. *Noetik anamnesis* aşamasındaki bir insanın en temel karakteristiği, *dianoetik anamnesis* aşamasında gerçek varlık olarak gördüğü tekil nesnelere, artık *eidoslardan* pay alan ve pay aldıkları ölçüde mevcut olan varlıklar⁶ olarak görmesidir. Şimdi bu kavramsallaştırmalar ışığında *Phaidon* diyaloguna⁷ bakalım.

Phaidon diyalogu, ruhun doğasını ele alan bir diyalogdur. Ana teması⁸, ruhun ölümsüz bir varlık olduğu, dolayısıyla ölümü yaklaşan Sokrates'in ölmekten korkmamakta, hatta ölümü neredeyse sevinçle karşılamakta haklı bir gerekçesi olduğudur. Bu açıdan diyalog, ölüm korkusu ve bu korkuyu taşımayan Sokrates'in bu konudaki savunmasını sahneye taşımaktadır. Diyalogun bu ana teması içinde Sokrates, ruhun ölümsüz olduğunu temellendirmek üzere birkaç farklı kanıt sunar. İşte bu bağlam içinde⁹ Sokrates, ruhun ölümsüz olduğunu kanıtlamak üzere *anamnesis* kuramını ele alır.

⁶ Bkz. *Devlet*, 479 a.

⁷ *Anamnesis* kuramı, *Menon*, *Phaidon* ve *Phaidros* diyaloglarında ele alınmaktadır. *Phaidon* diyalogu, *anamnesis* kuramı hakkında açık bir kanıtlama içermesi açısından büyük önem taşımaktadır. *Anamnesis* kuramı ile doğrudan bir ilgisi bulunmayan ampirik *anamnesis* için bkz. *Philebos*, 34b.

⁸ Diyalogları okurken, *aletheik*-dramatik yaklaşımdan hareket etmekteyiz. Bu yaklaşım ile ilgili bilgi için bkz. Temizkan, age., s. 1178; dipnot 7, 8.

⁹ *Anamnesis* kuramı, ruhun ölümsüzlüğü kanıtlanması içine gömülüdür. Kuramı kendi başına incelemek üzere, onu bu bağlamından soyutlayarak ele aldık. Bu soyutlamanın meşruiyeti tartışmalıdır, ama Sokrates'in düşünme biçimi, yani 'öğrenme *anamnesis*' ise bu durumda 'ruh ölümsüz olmalıdır' çıkarımını yapması bu soyutlamanın pek de yanlış olmadığını göstermektedir. Zira Sokrates'in düşünce biçimi, *anamnesis* kuramının müstakil olarak da ele alınabileceğini göstermektedir. Bu durum, ayrıca, kuramın ruhun ölümsüzlüğünü bütün zamanlar için gerektirmediği eleştirisinde de görülmektedir. Simmias ve Kebes, *anamnesis* kuramını onaylamakta, fakat onun sadece ruhun doğum-öncesi varoluşunu (*preexistence*) kanıtladığını ifade etmektedirler. Sokrates'in söz konusu düşünme biçimi için bkz. *Phaidon*, 91 e; Simmias ve Kebes'in *anamnesis* kuramını onaylamaları ama kuramdan çıkarılan sonuçları eleştirileri için bkz. *Phaidon*, 87 d- 88 b; 92 a.

Anamnesis kuramı, diyalogdaki karşılıklı konuşmalar içinde önce Kebes tarafından hatırlatılır:

"Ayrıca sürekli ileri sürdüğün gibi öğrenmemiz (*mathesis*) anımsamadan (*anamnesis*) başka bir şey değilse, şimdi anımsadıklarımızı daha önceki bir zamanda öğrenmiş olmamız da bir zorunluluktur Sokrates."¹⁰

Burada Kebes'in, "sürekli ileri sürdüğün gibi" sözleri, Sokrates'in bu görüşü daha önce de ifade ettiğine işaret etmektedir. Simmias'ın *anamnesis* kuramının kanıtlarının hatırlatılması talebi üzerine, Kebes, "kanıtlardan (*logos*) birini, en iyisini"¹¹ hatırlatayım diyerek söze başlar:

"Kendilerine soru sorulan insanlar, eğer soru doğru düzgün sorulmuşsa, bütün cevapları kendi başlarına bulurlar. İçlerinde bilgi (*episteme*) ve doğru fikir¹² (*orthos logos*) olmasaydı bunu yapamazlardı. Biri geometrik şekillerle (*diagrammata*) ya da buna benzer başka şeylerle karşı karşıya bırakıldığında bunun böyle olduğu daha açık anlaşılır."¹³

Kebes'in ifadelerine göre, 'öğrenmenin *anamnesis* olduğu', insanların doğru bir şekilde sorguya çekildiklerinde bilmiyor göründükleri şeylerle ilgili doğru yanıtlar verebilmelerinden anlaşılmaktadır. Bu da onların, bu bilgileri anımsadıklarını göstermektedir. Bunun için ise bu bilgileri önceki bir zamanda öğrenmiş olmaları gerekmektedir. Kebes'in ifade ettiği haliyle *anamnesis* kuramı, *Menon*'da geçen ifadelerle örtüşmektedir. *Menon*'daki ifadelerle, "araştırma (*zetein*) ve öğrenme (*mantanein*), gerçekte anımsamadan (*anamnesis*) başka"¹⁴ bir şey değildir. Bu paralelliğe ve Simmias'ın herhangi bir itirazda bulunmamasına rağmen, Sokrates, "[ö]ğrenme denilen şeyin anımsama olduğundan şüphe duyuyorsun (...) bu seni ikna etmediyse"¹⁵ diyerek *anamnesis* kuramını anlatmaya girişir. Sokrates'in ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, *anamnesis* öğretisi,

¹⁰ *Phaidon*, 72 e.

¹¹ *Phaidon*, 73 a.

¹² *Phaidon*'un Türkçe çevirisinde "doğru fikir" olarak karşılanmış olan "*orthos logos*" ifadesinin, "doğru açıklama" olarak çevrilmesi bize daha uygun görünmektedir. Bu durum, 76 b'de, *epistemeye* sahip olan kişinin bu bilgisinin 'hesabını verebileceği, açıklamasını (*logos*) yapabileceği' ifadesine de daha uygun olacaktır. Bkz. *Phaidon*, 76 b.

¹³ *Phaidon*, 73 a b. Buradaki ifadelerin, *Menon* diyalogunda Sokrates'in eğitimsiz bir köleye verdiği geometri dersine bir atuf olduğu ve bunların *Menon*'un sadık bir özeti olduğu, yorumcular arasında uzlaşılan bir konudur. Örneğin bkz. Bedu-Addo, J. T., "Sense-Experience and The Argument for Recollection in Plato's Phaedo", *Phronesis* 36, 1991, s. 31.

¹⁴ *Menon*, 81 d.

¹⁵ *Phaidon*, 73 b.

Phaidon'da başka yönlerden ve daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Şimdi Sokrates'in *anamnesis* kuramını nasıl temellendirdiğine¹⁶ bakalım.

Sokrates, öncelikle ampirik anımsama örnekleri üzerinden *anamnesis*'in genel koşullarına işaret eder. Buna göre, ilk olarak "anımsanacak şeyin daha önceki bir zamanda (*proteron pote*) öğrenilmiş olması"¹⁷ gerekir. Anımsamanın konusu, önceden öğrenilmiş olan şeylerdir. Şu durumdaki bilgi edinmeler, anımsama örnekleridir: Biri bir şeyi görerek, işiterek ya da duyularından herhangi bir tanesiyle algıladığı zaman, "bu kişi sadece o şeyi tanımakla kalmayacak (*gno*), bilgisi bununla aynı değil de farklı olan başka bir şeyi daha düşünecektir (*ennoese*)."¹⁸ Buna göre, anımsamada, önce bir şeyi duyularla algılayıp onu tanımak ve bundan sonra, başka bir şeyi düşünmek gerçekleşmektedir. Liri gören birinin, o liri sürekli kullanan sevgiliyi hatırlaması, Simmias'ı gören birinin Kebes'i hatırlaması, aynı şekilde, Simmias'ın resmini gören birinin Kebes'i hatırlaması, Simmias'ın resmini gören birinin Simmias'ın kendisini hatırlaması, anımsamanın ampirik örnekleridir.¹⁹

Sokrates, burada 'zaman' temasını yeniden hatırlatır. Ona göre, anımsama, "özellikle zaman yüzünden ya da gözden ırak olduğu için unutulmuş şeylerle ilgili olarak"²⁰ yaşanır. Zamanın geçmiş olması, bu şeyin daha önceden öğrenilmiş olduğunu vurgulamış olmaktadır. Burada, anımsamanın gerçekleşebilmesi için, daha önce öğrenilmiş olan şeyin unutulmuş olması gerektiği de ifade edilmektedir.

Anımsama, "bazen benzer şeylerden bazen de benzemez şeylerden" çıkmaktadır, fakat Sokrates'e göre, anımsanan ile anımsatan arasında bir benzerlik olsun ya da olmasın, bir şeyden yola çıkarak başka bir şey düşünmek *anamnesis*dir. Anımsama ediminin benzer şeylerden olması durumunda, bir şeye bakarak anımsayan birinin, anımsanan şey ile anımsatan şeyin "birbirine tıpatıp benzeyip benzemediğini"²¹ düşünmesi

¹⁶ *Phaidon*, 73 c – 76 e.

¹⁷ *Phaidon*, 73 c.

¹⁸ *Phaidon*, 73 c d. Bu koşul, *anamnesis* kuramının kalbi olan orijinal *anamnesis* olarak ifade edebileceğimiz durumun anlaşılmasında büyük öneme sahiptir.

¹⁹ Bir şeyin resmine bakarak, o şeyin orijinalini hatırlama örneği, Sokrates tarafından, giderek *anamnesis* kuramını açıklamakta kullanılan bir şablon olarak sunulur. Bkz. Klein, Jacob, *A Commentary on Plato's Meno*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1965, s. 128.

²⁰ *Phaidon*, 73 e.

²¹ *Phaidon*, 74 a. Burada "zorunluluk" olarak sunulan şey gerçekten de böyle midir? Yani biz daha önce birlikte gördüğümüz iki arkadaştan birini görüp diğerini çağrışımsal olarak hatırladığımızda bunların birbirine benzeyip benzemediğini düşünmek zorunda mıyız? Bir resme bakıp resimdeki kişiyi hatırlama durumunda,

zorunludur. Sokrates, benzerlik konusunda bunları ifade ettikten sonra, anımsanan şeyle anımsatan şey arasında bir benzerlik olduğu durumda bile bunların aynı olmayıp farklı olduklarını vurgular.²² Şimdi bu genel şartları göz önünde bulundurarak, Sokrates'in *anamnesis* kuramını "Eşitin kendisi" üzerinden nasıl ele aldığına bakalım.

Diyalogda sunulan *anamnesis* kuramı, konuşmanın akışı içinde ifade edildiği için geri dönüşler, tekrarlar içermektedir. Sokrates'in kuramı temellendiren ifadeleri şöyledir:

"Eşit diye bir şeyin olduğunu söylemez miyiz? Ama bir tahtanın bir tahtaya, bir taşın bir taşa ya da bunun gibi başka şeylerin birbirlerine eşit olmasını değil, bütün bunların dışındaki bir eşiti, eşitin kendisini (*auto to ison*) kast ediyorum burada."²³

"Onun [eşitin kendisinin] ne olduğunu (*auto ho estin*) biliyor muyuz (*episteme*)?"²⁴

"Peki, onun bilgisini (*episteme*) nereden edindik? (...) tahtalardan, taşlardan ya da gördüğümüz birbirine eşit başka şeylerden değil mi? Onlardan yola çıkarak onlardan farklı bir şeyi düşünmedik mi?"²⁵

"[E]şit olan şeylerle, eşitin kendisi aynı değildir."²⁶

"[E]şitin kendisini, ondan farklı olan bu eşit şeylerden yola çıkarak kavramaz mısın, onun bilgisine (*episteme*) böyle ulaşmaz mısın?"²⁷

"Duyular yoluyla algıladığımız eşit şeyleri eşitin kendisiyle ilişkilendirebilmek ve onların eşitin kendisine benzemeye çalıştıklarını, ancak ondan eksik kaldıklarını düşünebilmek için görmeye, duymaya ya da başka bir duyuyu kullanmaya başlamadan önce eşitin kendisinin (*auto to ison*) ne olduğuna (*ti esti*) ilişkin bilgiyi (*episteme*) bir yerden edinmiş olmamız gerekir."²⁸

resmin kişiye benzerliği üzerinde düşünme, daha olası olmakla birlikte, bu dahi zorunlu değildir. Sokrates burada, ampirik anımsama örnekleri üzerinden *anamnesis*'in temel unsurlarına işaret etmektedir. Burada, bu örneklerin üst düzey bir bilgiyi benzetme yoluyla örnekleme amacıyla olduğu dikkate alınmazsa, böyle sorular ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden, analojiye dayalı bu örneklerde, Sokrates'in bunları nasıl sunduğu ve onlarda neleri vurguladığını esas almak daha doğru bir tutum gibi görünmektedir.

²² *Phaidon*, 74 b-e.

²³ *Phaidon*, 74 a.

²⁴ *Phaidon*, 74 b.

²⁵ *Phaidon*, 74 b.

²⁶ *Phaidon*, 74 c.

²⁷ *Phaidon*, 74 c.

²⁸ *Phaidon*, 75 b.

Vedi TEMİZKAN

“Ama görmeye, duymaya ve öteki duyularımızı kullanmaya doğduğumuz andan itibaren başlarız, değil mi?”²⁹

“Görünen o ki, doğmadan önce bu bilgiye [eşitin bilgisine] sahip olmak zorundayız.”³⁰

“Onları edindikten sonra her seferinde yeniden unutmasaydık, daima onları biliyor olarak doğar ve bütün yaşamımız boyunca da biliyor olurduk.”³¹

“Doğmadan önce edindiklerimizi doğarken yitiriyor ve sonra duyularımızı kullanarak o aynı şeyler hakkında bir zamanlar sahip olduğumuz bilgileri yeniden ediniyorsak, öğrenme dediğimiz şey de bize ait olan bilgiyi yeniden ele geçirmek (*analambanein*) olur, değil mi? Buna anımsama (*anamimneskesthai*) dersek doğru olmaz mı?”³²

“Bilgili birisi, bildikleri hakkında hesap (*logos*) verebilir mi?”³³

[B]unları herkesin bildiğini düşünmüyorsun, öyle mi?”³⁴

“Öyleyse onlar geçmişte öğrendiklerini mi anımsıyorlar?”³⁵

Sokrates’in bu sorularına sürekli olumlu yanıt veren Simmias’ın da onaylamış olduğu üzere, öğrenmenin *anamnesis* olduğu gösterilmiş olur. *Anamnesis* kuramı kanıtlaması, bizim yorumumuza göre, şu temel adımlardan oluşmaktadır:

Eşitin kendisi vardır ve onun ne olduğunu fiilen³⁶ biliyoruz (*episteme*).

Epistemeye sahip olduğumuz için, duyuşal tekil şeylerle, *eidoları* karşılaştırıp, duyularımızla algıladığımız şeylerde görelî bir eksiklik olduğunu düşünebilmekteyiz.

Bu karşılaştırmayı yapabilmek için, bu karşılaştırmayı yapmadan önce bu bilgiye (*episteme*) fiilen sahip olmak zorunludur.

Epistemeyi duyulur şeylere bakıp onlardan farklı olanı düşünmekle fiilen edindik.

²⁹ *Phaidon*, 75 b.

³⁰ *Phaidon*, 75 c.

³¹ *Phaidon*, 75 d.

³² *Phaidon*, 75 e.

³³ *Phaidon*, 76 b.

³⁴ *Phaidon*, 76 c.

³⁵ *Phaidon*, 76 c.

³⁶ *Epistemeye* doğum-öncesinde sahip olmak potansiyel anlamda bir bilmek olarak düşünülürse, bu potansiyelimizi aktüelleştirmemiz, insan formunda iken şimdi *epistemeye* sahip olmak olarak düşünülebilir. Kanıtlamanın bu noktasında bilmek, fiilen bilmek anlamı taşımaktadır.

Örtük varsayım: Fakat *episteme*, duyulur şeylerin kendisinden edinilemez.³⁷

O halde, *epistemeyi*, duyularımızı kullanmadan önce edindik. Duyularımızı doğumdan itibaren kullanmaya başladık. O halde, *epistemeyi* doğumdan önce edindik.

Epistemeyi doğum ile birlikte unuttuk (*lethe*).

Temellendirme: Eğer *epistemeyi* unutmazaydık şimdi herkes biliyor olurdu. Bilmek, bildiğinin hesabını verebilmektir. Herkes 'kendi başına şeyler'in açıklamasını yapamıyor. O halde herkes bilmiyor. O halde doğumla beraber *epistemeyi* unuttuk.

O halde, *epistemeyi* edinmiş olanlar, bunu *anamnesis* yoluyla edinmişlerdir ve öğrenme, *anamnesis* tir.

Anamnesis kuramı kanıtlaması, *anamnesis* sürecini bizzat kendisi zaten deneyimlemiş olan birinin, bunu bilmeyen birine anlatmak üzere, sürecin sonundan başına doğru geri giderek yürümektedir. Buna karşın *anamnesis* süreci, bir insanın *epistemeyi* nasıl yeniden edineceğini göstermektedir. Ve esas olan budur, zira bireyin *epistemenin* ne olduğu hakkında düşünmeyi bırakıp *epistemeyi* elde etmeye girişmesi, bu yoldan geçmekle mümkün olmaktadır. Kanıtlamanın kendi içinde³⁸ *anamnesis* sürecine yer verilmesi, bu durumu işaret etmektedir. Önemine binaen, o halde şimdi, *anamnesis* sürecinin hangi aşamalardan geçerek gerçekleştiğine bakalım:

0) Her insan ruhu, doğmadan önce, *epistemeyi* edindi.³⁹

Örtük Varsayım: *Episteme*, duyu-deneyiminden hareketle elde edilemez.

0→1 geçişi: İnsan formunda doğarken, herkes *epistemeyi* unuttu.

³⁷ Bu öncül, aslında diyalogun daha önceki bölümlerinde, (65 d e) açık olarak ifade edilmektedir. Bu öncülün buraya eklenmesi konusunda Bkz. Bedu-Addo, age., s. 48-50.

³⁸ Sokrates, anımsama sürecini, başlangıcından itibaren şöyle ifade etmektedir: "Doğmadan önce edindiklerimizi doğarken yitiriyor ve sonra duyularımızı kullanarak o aynı şeyler hakkında bir zamanlar sahip olduğumuz bilgileri yeniden ediniyorsak, öğrenme dediğimiz şey de bize ait olan bilgiyi yeniden ele geçirmek (*analambanein*) olur, değil mi? Buna anımsama (*anamimneskesthai*) dersek doğru olmaz mı?" *Phaidon*, 75 e. Sokrates'in anımsama sürecini başından itibaren anlattığı başka ifadeler için bkz. *Phaidon*, 73 c d; 75 a.

³⁹ Ruhun *epistemeyi* edinmesinin yani *eidoları* görmesinin, doğumdan önce olduğunu ve zaman dışı bir nitelik taşıdığını vurgulamak için bu adımı, "0" olarak ifade ettik. Bu bilgi, örtük bir bilgi olarak düşünülebilir.

Temellendirme: Unutmamış olsaydık, şimdi herkes biliyor olurdu. Bilmek, bildiğinin hesabını (*logos*) verebilmek demektir. Bunu, yapamadığına göre, herkes *epistemeye* sahip değildir, dolayısıyla da *epistemeyi* doğarken unuttuk.

1) **Orijinal⁴⁰ Anamnesis:** Duyulara bakarak/duyuları kullanarak, duyumladığımız şeylerden farklı olan *eidoları*, uzun bir sürecin nihayetinde, fakat aniden (*exaiphnes*) anımsadık.⁴¹ Bizim olan *epistemeyi*⁴² *anamnesis* ile yeniden kazandık.⁴³

2) **Noetik⁴⁴ Anamnesis:** Orijinal *anamnesisi* gerçekleştirince, *eidolar* ile duyulur şeyleri kendiliğinden karşılaştırıp, duyulur şeylerin kendisinde görelî bir eksiklik olduğunu anladık. Bundan sonra duyulur şeylere her baktığımızda, bunların ilişkili oldukları *eidoları* yine aniden (*exaiphnes*) anımsarız.

Temellendirme: İki şeyi karşılaştırabilmek için, bunların her ikisini de önceden biliyor olmak zorundayız.

Şimdi *anamnesis* süreci aşamalarında, *anamnesis* kanıtlamasını anlamakta temel önemi olan bir noktaya değinelim. Acaba Sokrates, *anamnesis* kuramını serimlerken neden ‘anımsadık’ dedikten sonra değil de, ancak ‘karşılaştırma’ yapıyoruz dedikten sonra, bunu yapabilmemiz için

⁴⁰ Bu adım, duyusal şeylerle bir müddet iştigal edip sonra, birden onların asıllarını anımsamayı göstermektedir. Esas olarak *anamnesis* deneyimi budur, çünkü *epistemeyi* bu dünyada ilk kez edinmemize işaret etmektedir. Bu yüzden ona “orijinal *anamnesis*” adını verdik. Bu adım, bizim kendi kavramsallaştırmamızla, *dianoetik anamnesisten noetik anamnesise* geçişi göstermektedir ve esasen, *noetik anamnesisin* ilk basamağıdır.

⁴¹ *Dianoia* aşamasından *noesis* aşamasına geçişte, düşüncede sıçrayarak aniden görmenin *anamnesis* olduğu konusunda bkz. Haşlakoğlu, Oğuz, “Platon Düşüncesinde *aletheia*”, *Kaygı*, 11. Sayı, 2008.

⁴² *Epistemenin* edinilmesindeki en önemli aşama olmakla birlikte, aslında burada *episteme* henüz tam olarak edinilmiş sayılmaz. Ancak bilgisinin hesabını yeterince verebilecek kişinin sahip olduğu bilgi, *episteme* niteliği taşımaktadır. Bu ise görüsel deneyim yanında, duyusal şeylerle ilişkili olarak bu deneyimi kanıtlamalarla serimlemeyi de içermektedir. O halde *episteme*, ancak *anamnesis* sürecini tamamlayıp duyusal şeylere bu gözle tekrar bakmakla tam olarak edinilmiş olur. Mağara alegoriyle ifade edersek, bu kişi mağaranın dışına çıkıp deneyimlemiş ve tekrar mağaraya dönerek gölgeleri seyretmektedir. Fakat deneyimlemiş biri olarak gölgeleri, bunların gölge olduklarını bilerek ve asıllarını göz önünde bulundurarak onlarla ilişkisinde değerlendirmektedir artık.

⁴³ Duyulur dünyadan bir örnek üzerinden düşünürsek, bir resme bakarak uzun süre onu inceledik, sonra aniden, resmin, daha önce gördüğümüz fakat unutmuş olduğumuz orijinalini anımsadık.

⁴⁴ *Anamnesisin* bu aşamasında, iki esastan farklı şeyi, -anımsatan eşit şeylerle, anımsanan eşitliğin kendisi- birbiriyle karşılaştırmak, ilişkilendirmek, aralarındaki bağıntıyı görmek gerçekleştirilmektedir.

eidoları önceden biliyor olmamız (*proeidenai*) zorunludur demektir? Gündelik deneyimlerimize göre, bir şeye baktığımızda bu bize başka bir şeyi anımsatıyorsa, bu durumda anımsadığımız şeyi, zaten önceden görmüş olmamız zorunludur. Sokrates'in bizzat kendisi de, *anamnesis*'in şartlarını ifade ederken, "anımsanılacak şeyin daha önceki bir zamanda öğrenilmiş olması" gerektiğini açıkça ifade etmektedir.⁴⁵ Fakat Sokrates, anımsamadan söz ettikten hemen sonra 'anımsamak için anımsadığımız şeyi önceden biliyor olmalıyız' çıkarımını yapmıyor. Karşılaştırma yapabilmek için, karşılaştırılan iki şeyin önceden bilinmesi gerektiği doğru olsa da, *anamnesis* kuramını ele alan bir akıl yürütmede anımsama ediminin değil de karşılaştırma ediminin merkeze alınması yadırgatıcı değil midir? Bu durum, Sokrates'in verdiği gündelik örnek⁴⁶ göz önüne alındığında da, anlaşılabilirliğini korumaktadır. Zira daha önce de ifade ettiğimiz üzere, anımsama ediminden sonra, anımsanan şey ile anımsatan şey arasında karşılaştırma yapmak gibi bir zorunluluk mevcut değildir.⁴⁷

Bizim yorumumuza göre, Sokrates'in 'anımsadık' dedikten hemen sonra değil de ancak 'karşılaştırdık' dedikten sonra *proeidenainin* (doğum öncesinden bilme) zorunlu olduğuna işaret etmesi, anımsatan ile anımsanan arasında özel türden bir 'bağımlılık' ilişkisinin var olmasından kaynaklanmaktadır. Anımsama edimi gerçekleştirildiğinde, söz konusu bu bağımlılık ilişkisi henüz anlaşılabilir olmamaktadır. Kişi, bu aşamada, sadece anımsama ediminin ve buna yol açan bir tür çağrışım bağının farkında olabilmektedir. Ancak bir 'karşılaştırma', 'ilişkilendirme' edimi neticesinde, karşılaştırılan iki taraf - anımsatan ile anımsanan - arasındaki 'bağımlılık ilişkisi'nin⁴⁸ farkına varılabilmektedir. Ancak bu bağımlılık ilişkisi fark edildikten sonra, anımsanan şeyin, bu dünyadan edinilemeyeceği, dolayısıyla

⁴⁵ *Phaidon*, 73 c.

⁴⁶ "Ama benzer şeyler yoluyla herhangi bir şeyi anımsayan kişi, aynı zamanda bu anımsamanın anımsanan şeyle tıpatıp benzeyip benzemediğini de düşünmek zorunda değil midir?" (*Phaidon*, 74 a)

⁴⁷ Bizce bu durum, verilen örneğin gündelik olması, yaşanan *anamnesis* deneyiminin ise doğası gereği, duyulur olanı aşan bir yana sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Yaşanan *anamnesis* deneyiminin anlatılamaz, tam olarak dile getirilemez fakat sadece işaret edilebilir bir nitelikte olması, onun temelde oluş sahnesini aşan bir deneyim olmasından dolayıdır. Yani bu durum, tam da, bu deneyimin kendi doğasından ileri gelen bir zorunluluktur. Bundan dolayı Sokrates, sahip olduğu görüsel deneyimi (*noesis*), bu deneyime henüz sahip olmayan birine anlatmak üzere ampirik örnekler vermektedir.

⁴⁸ 'Bağımlılık ilişkisi' ifadesiyle, iki şey arasındaki tek yönlü bir ilişki türünü anlamaktayız. Fiziksel bir nesne ve bu nesnenin aynadaki görüntüsü arasındaki ilişki, bunun iyi bir örneğidir.

duyuları kullanmadan önce bunu zaten biliyor olmamız gerektiği çıkarımı yapılabilir. Bu durumu daha iyi anlamak üzere bir örnek üzerinde düşünelim.

Anımsama kuramını anlatmak üzere, birçok farklı örnek verilmekle birlikte bunlar içinde bir tanesi, diyalogun akışı içinde giderek öne çıkmaktadır. Sokrates, açık olarak ifade etmese de, "Simmias'ın fotoğrafı → Simmias'ın kendisi" (şeyin imgesi → şeyin/ingenin orijinali) örneğini, bir kalıp olarak *anamnesis*'in modeli olarak sunmaktadır.⁴⁹ Bu örnekte, anımsatan şey ile anımsanan şey arasında bir taklit-orijinal ilişkisi mevcuttur. Taklit ilişkisi, taklit olan şeyin ontolojik anlamda, taklidi olduğu şeye **bağımlı** olduğu bir ilişkidir. Yani ancak orijinal var olduğu için, orijinalin taklidi olan şey var olabilmektedir, bunun tersi ise doğru değildir. Dolayısıyla aralarında tek yönlü bir bağımlılık ilişkisi mevcuttur. Bunu örnek üzerinde daha açık olarak görebiliriz. Simmias'ın fotoğrafına bakıp, Simmias'ın kendisini anımsadığımızda aslında henüz bunlar arasındaki ontolojik bağıntının, bağımlılık ve taklit ilişkisinin farkında değildir. Bu deneyim, bu aşamada, bizim için henüz herhangi bir anımsama ediminden, mesela Simmias'a bakıp Kebes'i anımsama deneyiminden farksızdır. Ne zamanki anımsatan ile anımsananı karşılaştırırız, işte o zaman bunlar arasındaki bağıntıyı, taklit ve bağımlılık ilişkisini, fark ederiz, ancak o zaman *anamnesis* edimi artık bizim için tam bir hâl alır. O zaman, anımsadığımız şeyin ne olduğundan emin olarak, zihinsel imgenin zihin içi bir kurgu olmadığını fark ederiz.

Bu örnekteki ilişki, *anamnesis* kuramında anımsatan duyulur tekil şey ile anımsanan salt düşünülür görülür şey arasındaki ilişki ile aynıdır. *Anamnesis* ediminde de, anımsatan şey aslında anımsanan şeyin bir taklidi olduğundan aralarında, asıl olmadan diğerinin var olamayacağı bir bağımlılık ilişkisi mevcuttur. Sadece anımsama edimine odaklandığımızda anımsanan şeyin, bu dünyada önceden öğrenilmiş olan, yani ampirik bir bilgi olma ihtimali her zaman vardır. Fakat ne zamanki bu ikisini karşılaştırıp aralarında ontolojik bir bağıntı olduğunu, birinin diğerinin varlık nedeni⁵⁰ olduğunu fark ederiz, işte ancak o zaman bu anımsamanın ampirik bir anımsama olmadığını, anımsadığımız şeyin de ontolojik bir varlık olduğunu kavrayabiliriz. Ancak şimdi ilk kez, anımsama edimini gerçekleştiren kişi, bu anımsadığı varlığı yani *eidosu*, bu yaşamda duyular kullanmadan önce edinmiş olduğunu kendiliğinden fark edebilir.

⁴⁹ Klein, age., s. 128.

⁵⁰ 'Eidosların, şeylerin oldukları halde olmasının varlık nedeni olduğu' savına, diyalogun ilerleyen bölümlerinde, ruhun ölümsüzlüğünü savlayan Son Kanıt'ta yer verilir. Fakat aslında burada, diyalogun *anamnesis* bölümünde de bu görüş açık olarak içerilmektedir. Son Kanıt için bkz. *Phaidon*, 105 b-106 d.

Söz konusu bu bağımlılığın nasıl bir işleve sahip olduğu anlaşıldığında, çıkarımda 'örtük varsayım' olarak eklediğimiz öncül⁵¹, kendiliğinden temellendirilmiş olmaktadır. *Epistemenin* bu dünyada sadece duyu-deneyimi edinmekle, duyulardan soyutlamayla elde edilemeyeceği, duyuların *eidoslara* kıyasla eksik olduğu, dolayısıyla *eidosların* mükemmel olduğu, duyulur varlıkların *eidosların* taklidi olduğu, onlar gibi olmaya çalışıp eksik kaldıkları; bunlar ancak iki farklı varlığın karşılaştırılması ve aralarındaki bağımlılık ilişkisinin farkına varılması ile açıklık kazanıp temelinden kavranmış olur.

Phaidon'da ele alınan *anamnesis* kuramının konusu, kendinde şeylerdir. Burada söz konusu olan bilgi ise kendi başına şeylerin *ortha doksadan* (doğru kanı) daha üst düzey bir bilgisidir. Dolayısıyla bu bilgi, ancak filozofların sahip olabildiği bir bilgidir. Eşitlik ideası ile ilgili bilgimizi ele alırken Sokrates, konu edinilen şeyin, tek tek eşit şeyler değil de, "eşitin kendisi" olduğunu argümanın farklı yerlerinde birkaç kere ifade eder.⁵² Ayrıca argümanın sonlarına doğru, argümanın konusunun neler olduğunu net bir şekilde, bir kez daha ifade eder:

"Bu bilgiyi doğmadan önce edindiysen (...) yalnızca eşiti, daha büyüğü, daha küçüğü değil, bu türden her bir şeyi biliyor olmalıyız, değil mi? Aslında burada söz konusu olan 'eşit', güzelin kendisinden, iyinin, adilin ve kutsalın kendisinden daha çok ilgilendirmiyor bizi. Dediğim gibi gerek sorduğumuz sorularda gerekse verdiğimiz cevaplarda 'nelik' diye belirlediğimiz her şeydir söz konusu olan. İşte böylesi şeylerin hepsine ilişkin bilgiyi doğmadan önce edinmiş olmamız gerekir."⁵³

Buradan açıkça anlaşıldığı üzere *anamnesis* kuramını temellendirmeye çalışan argümanın konusu, duyularla algılanamayıp sadece düşünceyle görülebilen "kendi başına var olan şeyler"dir. Bunun yanında Sokrates, bilgiye sahip olanın, bu bilginin hesabını vereceğini, açıklamasını yapabileceğini (*logos*) ifade etmektedir. O halde sözü edilen bilgi, *ortha doksa* değil, *epistemedir*. Çünkü burada ifade edildiği haliyle *anamnesis* ediminin konusu, diyalektik işlemlerde, soru ve cevaplarımızda "kendinde vardır" dediğimiz şeyler, yani *eidoslardır*. Dolayısıyla *Phaidon*'da *anamnesis* kuramının konusu, düşünmemizde içkin olan tümel kavramların ve dildeki genel

⁵¹ "*Episteme*, duyulardan elde edilemez" öncülü.

⁵² *Phaidon*, 74 a, 74 c, 74 d, 74 e, 75 a, 75 b, 75 c.

⁵³ *Phaidon*, 75 c d.

terimlerin nasıl elde edildiği değildir. Bunları zaten bildiğimiz baştan varsayılmaktadır.⁵⁴

Bundan dolayı, *Phaidon*'da konuşulduğu düzeyde *anamnesis*, *epistemenin* hali hazırda zaten edinilmiş olduğunu varsaymaktadır. Sokrates, kuramı ele alırken sözlerine, 'eidoslar vardır' ve 'eidosların *epistemesine* sahibiz' diyerek başlamaktadır. Yani kanıtlama, daha ilk adımdan itibaren, *eidosların* var olduğunu ve *episteme* düzeyinde bilindiğini varsaymaktadır. Sokrates'in *sophos* olup *episteme*ye sahip olduğu, sözleri ve tutumundan, sahnedeki duruşundan da açıkça belli olmaktadır. Peki, Sokrates'in muhatapları olan Simmias ve Kebes, *episteme*ye sahip midirler? Simmias'ın konuşmasından anlaşıldığı üzere, Sokrates'in dışındaki hiç kimse, bildiklerinin hesabını verememektedir, dolayısıyla ne Simmias ne de Kebes, *episteme*ye sahip değildirler. Buna karşın her ikisi de, *anamnesis* kuramına gönülden bir bağlılık hissetmektedirler.⁵⁵ Onlar Sokrates'in *anamnesis* kuramı serimlemesindeki sözlerini ve yorumlarını onaylamakla birlikte, bu onayları, fiilen *anamnesis* ediminde bulunmaktan değil, fakat kendilerini *anamnesis* kuramının bir taraftarı olarak görmekten kaynaklanmaktadır.

Dolayısıyla *Phaidon* diyalogunda söz konusu edilen *anamnesis* türü, *eidosların episteme* düzeyindeki bilgisini mümkün kılan *noetik anamnesis*tir ve bu edim, yalnızca bir *sophos* olan Sokrates tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Bu tarz *anamnesis*in bilgisine herkesin sahip olmadığı açık olsa da, bu üst düzey *anamnesisi* herkesin gerçekleştirebilmesi ilkece mümkündür. Sokrates'in bu *anamnesis* türünü gerçekleştirmiş birinin deneyiminden hareket ederek elde ettiği sonuçları, diğer bütün ruhlar için genelleştirmesi bunu açık olarak göstermektedir. İnsan formunda doğmuş olan bütün ruhlar, doğuştan önce *eidosların* bilgisine sahip olduğu için, her ruh ilkece anımsayabilir, çünkü bu deneyimi edinme imkânına sahiptir. Ama bu deneyimin edinilmesi uzun ve zorlu bir süreci gerektirdiği için, birçoğumuzun buna ulaşamayacağı da vaktidir.

⁵⁴ *Phaidon*'daki bu durum, *Menon*'da Sokrates'in, geometri dersinin başında eğitimsiz köle çocuğa, önce Yunanca bilip bilmediğini sormasıyla da paralellik arz eder. Zira orada dil bilmek ve dolayısıyla bir dildeki genel terimleri ve kavramları bilmek, *anamnesis* sürecine başlayabilmenin ön şartı olarak gösterilmektedir. Bkz. *Menon*, 82 b.

⁵⁵ Sokrates, *anamnesis* kanıtına getirdikleri itirazları değerlendirmeye başlamadan önce, Simmias ve Kebes'e, *anamnesis* kanıtı konusunda ne düşündüklerini, itirazlarına bu kanıtı da dâhil edip etmediklerini özel olarak sorar. Her ikisi de bu konuda en ufak bir şüpheleri olmadığını belirtirler. Bkz. *Phaidon*, 91 e - 92 a.

KAYNAKÇA

- Anderson, M., Osborn G., *Approaching Plato: A Guide to The Early and Middle Dialogues*, 2009, <http://campus.belmont.edu/philosophy/Book.pdf>. erişim: 23.11. 2015.
- Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi 2 Sofistlerden Platon'a*, 2. Baskı, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Bedu-Addo, J. T., "The Role of Hypothetical Method in the Phaedo", *Phronesis* 24, 1979, ss. 111-132.
- Bedu-Addo, J. T., "Sense-Experience and The Argument for Recollection in Plato's Phaedo", *Phronesis* 36, 1991, ss. 27-60.
- Dorter, Kenneth, "Equality, Recollection And Prification", *Phronesis*, Vol. 17, 1972, ss. 198-218.
- Haşlakoğlu, Oğuz, "Politeia Diyalogunda Epistêmê Tasnifi ve Dialektikê Methodos'un Anlamı", *Felsefe Tartışmaları*, Sayı: 34., İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005.
- Haşlakoğlu, Oğuz, "Platon Düşüncesinde aletheia", *Kaygı*, 11. Sayı, 2008, ss. 205-209.
- Klein, Jacob, *A Commentary on Plato's Meno*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1965.
- Plato, *Complete Works*, eds. J. M. Cooper, D. S. Hutchinson, Hackett Publishing Company, Cambridge, 1997.
- Plato, *Euthyphro, Apology, Crito, Phaedo, Phaedros*, tran. H. N. Fowler, Loeb Classical Library, Harvard University Press, 2005.
- Platon, *Menon*, çeviri ve yorum: Ahmet Cevizci, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- Platon, *Phaidon*, çev. Nazile Kalaycı, Kabalıcı Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Scott, D., *Recollection and Experience*, Cambridge University Press, USA, 1995.
- Temizkan, Vedi, "Platon'un Menon Diyalogunda Anamnesis Kuramı", *Turkish Studies*, Volume 11/2 Winter 2016, 1173-1192.
- Williams, Thomas, "Two Aspect of Platonic Recollection", *Apeiron* 35, 2002, s. 131-152.